

9 Cvičení pro pedagogickou praxi

Intenzita pravopisného výcviku na všech typech škol je závislá na učiteli. Podle potřeby může se žáky procvičovat ty jevy, které jim působí obtíže, psát s nimi krátké pravopisné prověrky či diktáty, věnovat pozornost jednotlivým jevům při všestranných jazykových rozbo-rech, ale i při opravách slohových prací apod.

Velký počet mnohdy různorodých učebnic staví učitele před poměrně náročný úkol – vybrat žákům takovou učebnici, která bude vyhovující po stránce odborné i didaktické, která bude obsahovat tradiční, ale i netradiční cvičení vedoucí k nácviku a upevnění pravopisných doved-ností.

Cvičení ve „starších“ učebnicích často obsahovala tzv. „klasické“ texty, mnohdy šlo pouze o mechanickou aplikaci pouček. Učebnice vycházející v 90. letech obsahují celou řadu her, vtipů, netradičních námětů, křížovek, bludišť apod., ale mnohdy v nich chybějí právě ta „obyčejná cvičení“, která jsou pro dobré zvládnutí a procvičení mluvnického učiva nutná.

Celá řada pravopisných cvičení se skládá ze strohých, po celé generace opakovaných slovních spojení, popř. vět, obsahujících maximální množství sledovaných jevů. Cílem našich cvičení není pouze procvičit pravopis, ale přáli bychom si dát žákům i něco více. Předkládáme proto texty z knih oblíbených autorů, kterým nechybí humorný náboj, prostřednictvím prově-rek se mohou žáci seznámit se zajímavými výroky významných osobností, pravopis lze procvi-čovat na aktuálních zprávách z denního tisku, popř. formou „hádanky“ apod. Při tomto způsobu práce doporučujeme využívat např. krátkých úryvků ze života spisovatelů a hudebních skladatelů. Pokusili jsme se sestavit i texty poučné, popř. takové, které se váží k určitému časovému období. Osvědčilo se nám také spojovat slohové dovednosti žáků s dovednostmi pravopisnými, tzn. nejen určité celky žákům diktovat, ale také používat těch slov, v nichž žáci nejčastěji chybují.

Ukázky z tvorby známých autorů

Předkládáme několik ukázek z fejetonů Rudolfa Křesťana. Lze s nimi pracovat různými způsoby, a proto si je může učitel podle svého záměru jakkoli upravit, zvláště se zřetelem k procvičovanému pravopisnému jevu. Vždy by však měl mít na zřeteli věk a vyspělost žáků, s nimiž bude pracovat, popř. časové rozpětí, které chce procvičování věnovat.

V uvedených ukázkách jsme zvýraznili slova, v nichž žáci při kontrolních prověrkách nejčastěji chybovali. Za některými texty uvádíme krátké metodické návody pro práci učitele.

Dostal jsem k **Vánocům** zlomenou ruku. Bylo to opravdové překvapení. Očekával jsem původ-ně, že budu rozbalovat vánoční dárky, ale **ve skutečnosti** jsem byl zabalován do sádry. Takže **Štědrý den** i **štědrá noc** jsem **strávil** v **karlovarské nemocnici** na **dětském oddělení**. Dostal jsem se tam poměrně jednoduchým **způsobem**, volným pádem.

(Vánoční dárek)

(Opakování pravopisu velkých písmen a předpon s-, se-/z-, ze-.)

Uložili **mě** na operační stůl. **Byl** ještě **užší** než stůl u nás doma v malém pokoji. Raději jsem se tedy tou jednou zdravou rukou držel okraje, **abych** znovu nespádl. Pokládal jsem proto za

zbytečné, když ke **mně vzápětí** přistoupil **chirurg** a pravil: „**Tak, chlapče, drž se!**“ Dále na **mně** požadoval, abych **kvůli narkóze** počítal **do třiceti**. To mě zaskočilo. Já **uměl** jednom **do deseti**. Avšak muž v **bílém** byl mazaný. Řekl mi, ať tedy počítám **tříkrát do deseti**.

(*Vánoční dárek*)

(*Opakování číslovek, přímé řeči a interpunkce při oslovení. Pravopis mně/mě.*)

Člověk budoucnosti prý bude plešatý už od mládí, neboť **ochranný** porost hlavy **ztrácí historickým vývojem** svůj **smysl**. **Z** tohoto hlediska jsem člověkem budoucnosti už dnes. **Zřejmě** jsem předběhl dobu. Od patnácti let mám koutky, které se pozvolna **zvětšují** až k rozloze **Lysé nad Labem**.

(*Vlasy*)

(*Předpony s-, se-/z-, ze-. Skupiny mě/mně. Psaní velkých písmen.*)

Tréma je **nevyzpytatelná**, na každého působí jinak. Na **mě** tak, že začnu koktat. Když jsem šel jako reportér na **interview** ke známému **psychiatrovi**, profesoru Vladimíru Vondráčkovi, měl jsem trémy tolik, že jsem si raději předem napsal všechny otázky tak, aby žádná z nich nezačínala na „k“. Místo slůvka „kolik“ jsem si do bloku napsal „jak mnoho“. Výraz „kumulace“ jsem **zaměnil** za výraz „zvláštnost“. **Naivně** jsem se **domníval**, že teď **mě** nemůže položit tréma před váženým profesorem na lopatky.

(*Tréma*)

(*Pravopis uvozovek, problematika přístavku. Ze stylistiky můžeme zopakovat slohové útvary na základě postupu informačního se zaměřením na interview, popř. pokusit se o krátké interview s kladením zajímavých otázek, které budou vyžadovat pohotovou a vtipnou odpověď tázaného.*)

Už ve škole jsem **měl** rád **Wolkrovy** básně, avšak jeho verš „Miluji věci, mlčenlivé soudruhy“ jaksi nesouzní s mou duší. Na základě **zkušeností** totiž **spatřuji** v každé věci spíš **zakódovanou** možnost trablů. Ve chvíli, kdy **mi kiksne** lednička, nemohu té mlčenlivé skřínce dost dobře vyznávat lásku. K jedné věci jsem však vždycky choval **náklonnost blízkou** postoji citovaného básníka. Tím obdivovaným předmětem je kolíček na prádlo. **Domníváte-li** se, že jde o mechanismus **primitivní**, dovolte, abych vás **vyvedl z omylu**. V jeho čelistech je nejméně tolik **napětí** jako ve **stejnojmenném** filmu.

(*Věc*)

Můj spolužák Petr nebyl **Iliič Čajkovský**, nicméně jeho otec si **usmyslil**, že z něho **vycepuje** hudebního velikána. Chabé **výsledky** ve hře na klavír **měly** za následek, že Petr měl většinou zaražené **vycházky**. Pokud náhodou přinesl z **hudební školy** pochvalné **vyjádření**, jeho otec pak vycházky slavnostně povolil. Čas **Petrovy** volnosti trval jen krátce. Stačilo malé zaškobrtnutí na klávesách a otec ho zase uvěznil doma a zamkl houslovým klíčem. Možná si **myslíte**, že jsme Petra litovali. Kdepak, **dětská logika** se ubírá jinými cestami. **Záviděli** jsme mu a obdivovali ho, byl pro nás hrdinou na **způsob** hraběte **Monte Christa**. Navíc z **pedantsky** uplatňovaných zarachů mu **plynula** zvláštní **výsada**: v době **výkonu** trestu **nesměl** chodit nakupovat, ba ani pro uhlí do sklepa.

(*Zarach*)

(*K uvedeným úryvkům můžeme vytvořit vhodné titulky a věnovat pozornost používání spisovných a nespisovných výrazů v psaných textech.*)

Domníval jsem se, že dospělí jsou lidé **povýtce** nudní a bez **fantazie**. **Z omylu mě vyvedl až výskyt** vši v **naší** třídě. Ty potvory **objevil** v první vyučovací hodině obávaný matematik, který občas někoho **vykrákal za vlasy**. Tím pádem **měl k objevu blízko**. Ačkoli **obvykle** tvrdil, že máme prázdné hlavy, onoho dne nás překvapil prohlášením, že máme hlavy plné. Také hodina **českého jazyka** byla poznamenána událostí dne. **Měli** jsme do sešitu napsat **sedmý** pád množného čísla onoho slova, které se ukázalo jako potvora dvojnásobná. *Se všima? Se všemi? Se všema? Se všmi? S vešmi? Pouze tvar posledně jmenovaný byl **shledán** jako správný. V dějepisu jsme se **dověděli** o Aristotelově mylné domněnce, že vši jsou plozeny vlhkostí a že na hlavě se **vysskytují** proto, že mozek je vlhký.

(Výskyt)

(Cvičení můžeme nadiktovat po značku * a žáci by měli sami doplnit správný tvar od slova veš.)

Mezitím se děti **ztratily** z dosahu rodičovstva a v koutě místnosti **začaly vyvolávat** duchy. Tma je **vysloveně bavila** a **využívaly ji** k přímému rozhovoru s Boženou Němcovou. Když se jim ozvala, **položily jí** otázku, zda je skutečně autorkou **Babičky**. Musíme přiznat, že **jejich** dotaz **mě šokoval**, avšak posléze mi jedna z přítomných dívčín **vyložila**, že **Rukopis zelenohorský** byl podvrh, takže se **vyplatí** literaturu **zkoumat** důsledně. Když se děti **nabažily** duchovna, **začaly** si zpívat.

(Výpadek)

(Psaní tvarů osobních zájmen. Pravopis -i/-y ve shodě přísudku s podmětem. Předpony s-, se-/z-, ze-.)

Pravopisné cvičení formou hádanky

Cílem těchto cvičení je zopakovat nejen pravopisné dovednosti, ale i znalosti z různých oblastí, např. dějin literatury, hudby, výtvarného umění apod. Uvedená cvičení přispívají k rozvoji všestranných znalostí žáků a studentů. Některé otázky jsou náročné, a proto je doporučujeme zařadit tak, aby svým obsahem navazovaly na témata probraná v literatuře.

Je autorem básní, povídek a románu **Cikáni**. Miloval **českou historii**, rád **pobýval** v přírodě a často se **vydával** na dlouhé cesty. **Vytvářel** si vlastní představy o životě a společnosti, v **níž** se cítil **osamělý**.

(Karel Hynek Mácha)

(Psaní velkých písmen. Vyjmenovaná slova. Pravopis skupin mě nebo mně.)

V mládí byla přítelkyní Boženy Němcové, **jejíž** dílo na **ni** silně zapůsobilo. V literární práci však šla svou cestou a je vlastně jednou z prvních tvůrkyň **českého** románu. Náměty k četným **prózám** a pracím si **vybírala** ze své **současnosti** i z doby konce osmnáctého století, z Prahy i z **Podještědí**. Mimořádný zájem **věnovala** postavám morálně silných žen, které se objevují především v **jejích podještědských** románech.

(Karolína Světlá)

(Osmnáctého možno napsat číslovkou. Zkrátit slovo století. Psaní velkých písmen, viz Podještědí – podještědský. Zdůvodnit pravopis jejich/jejích.)

Patří k největším stálícím **exilových** nakladatelství a k nejvíce překládaným **českým** spisovatelům. Narodil se 14. 9. 1931 v Praze. Je tvůrcem velmi **pilným** a **všestranným**. **Po třiceti** letech od knižního **debutu**, souboru reportáží z **východního Slovenska Mezi třemi hranicemi**, figuruje

jeho jméno téměř u třiceti prací. Dominantní postavení patří **prózám**, je však také autorem úspěšných divadelních her i **literárněhistorických** esejů.

(Ivan Klíma)

(*Letopočet 1931* vypsat slovy. Zopakovat různé způsoby čtení a psaní letopočtů. Pravopis číslovek v některých údajích, např. při označení hodin a minut, korun a haléřů atd. Slova cizího původu. Psaní složených přídavných jmen se spojovníkem a bez spojovníku.)

Pochází z **česko-židovské** rodiny. Narodil se 24. 2. 1921 v **Českém Těšíně**, střední školu absolvoval ve **Stanislavi**, ve **Lvově** studoval **slavistiku**. Po vypuknutí války byl evakuován do **Kazachstánu**, přihlásil se do **československé armády**, s níž absolvoval cestu od Sokolova do Prahy. V Praze poznal svou budoucí ženu, dceru **Heinricha Manna**.

(Ludvík Aškenázy)

(*Pravopis velkých písmen. Psaní spojovníku. Vysvětlit pojem slavistika. Nabízí se možnost pohovořit o H. Mannovi.*)

Patří k těm literátům, prosadivším se v šedesátých letech, jejichž beletristická tvorba tu skrytěji, jinde zřetelněji koresponduje s vlastní **literárněvědnou** erudicí. Z **nejznámějších** lze v této souvislosti připomenout M. Kunderu, J. Škvoreckého a I. Klímu. On sám ve své bohaté **literárněkritické** práci osvědčil schopnosti **břité** formulace a vzácný **smysl** pro uměleckou hodnotu. Jeho prozaickým **debutem** byla novela **Pršelo jim štěstí**.

(Jan Trefulka)

(*Šedesátých napsat číslovkou. Vysvětlit tvar prosadivším se, pravopis přídavného jména literárněkritické. Zdůvodnit interpunkci. Zopakovat polovětné vazby, přívlastek těsný a volný. Doplnit křestní jména Kundery, Škvoreckého a Klímy.*)

Debutoval v roce 1962 sbírkou **Torna, vycházející z poetiky Halasova Ladění**. Velký úspěch sklídila další jeho básnická **sbírka Světlá lhůta**, v níž se autor dotýká otázek **smyslu** lidské existence. Ve svých básních tíhne k bohaté metaforice, složité **symbolice** a vytváří tak **poezii** na první pohled málo **sdělnou**, uzavřenou do sebe, **jíž** čtenář **těžce** proniká.

(Jiří Gruša)

(*Číslovku 1962 napsat slovy. Problematika cizích slov v češtině a přejímání cizích slov. Vysvětlit pojmy poetika, metaforika a symbolika.*)

V září 1956 dostal na **Mírov zprávu**, že v **třebíčské** nemocnici umírá na otravu **houbami** jeho žena Marie a tři děti, Jan, Zdislava a Klára. Věznitelé mu kromě dovolené **dali** i příslib, že se už nebude muset do vězení vracet. Domů však přišel pozdě. Lékařům se sice podařilo zachránit ženu a syna, ale obě dcerky **byly** už mrtvé. Po **čtrnácti dnech** se musel vrátit **zpět** na **Mírov**, aby si **odpykal** další čtyři léta.

(Jan Zahradníček)

(*Číslovku 1956 napsat slovy. Zopakovat skloňování číslovek dvě – obě. Problematika přístavku.*)

Jeho otec byl v době narození svého osmého dítěte sládkem v **litomyšlském** zámeckém pivovaru. Chlapec byl od dětství hudebně mimořádně nadán, od čtyř let hrál na housle a od pěti na klavír. Jako **pianista vystupoval poprvé** veřejně už v šesti letech. Mládí prožil na studiích v Jihlavě, v **Německém Brodě**, v Praze a v Plzni.

(Bedřich Smetana)

(*Zopakovat skloňování číslovky čtyři. Psaní velkých písmen.*)

Studoval v **Hradci Králové** a pak v Praze práva. Ale brzy se rozhodl **věnovat** se cele divadlu a hudbě. Patřil mezi **obětavé** vlastence, kteří začali burcovat **český** lid pomocí divadla k plnému národnímu **uvědomění**. Spolu s nimi vytvářel **česká** představení v tehdy **německém Stavovském divadle**. Jeho zásluhou došlo i k českému provádění cizích oper. Představení měla takový ohlas, že se rozhodl složit **českou operu** na libreto básníka **Josefa Krasoslava Chmelenského Dráteník**.

(František Škroup)

(Pravopis velkých písmen. Pravopis skupin bě, pě, vě, mě.)

Jeho otec byl učitelem, a proto už **rodinné** prostředí předznamenalo jeho přílnutí k hudbě. Jako chlapec stal se členem **dětského sboru v starobrněnském klášteře**. Vystudoval **učitelský ústav** a **varhanickou školu** v Praze. Vzdělání si doplňoval v Lipsku a ve Vídni. V Brně založil **varhanickou školu** a byl jmenován **jejím** ředitelem. Horlivě organizoval hudební život svého okolí a **sbíral** a **zpracovával** lidové písně. Z jeho díla jsou na předním místě četné **sbory** a kantáty, oblibu posluchačů si **získaly Lašské tance**. Pozornost vzbuzuje zvláštním kouzlem opředená opera **Příhody lišky Bystroušky**.

(Leoš Janáček)

(Pravopis zájmena její. Předpony s-, se-/z-, ze-. Psaní velkých písmen. Zopakovat vyjmenovaná slova po B. Uvést další opery L. Janáčka, zmínit se o autorech jeho libret.)

Životní nesnáze **nezlomily** jeho **génia**. Za svůj krátký věk složil na **šest set** skladeb všeho druhu, od nejjednodušších klavírních skladbiček a popěvek až po složitější kantátové útvary. Od **nejútlejšího** věku se seznamoval se všemi nejpokrokovějšími hudebními proudy a **styly**. Dověděl **tzv.** hudební klasicismus a zároveň otevřel nové cesty dalšímu hudebnímu vývoji. K **Čechám** měl nejvřelejší vztah. V Praze našla jeho opera **Figarova svatba** mnohem více pochopení než ve Vídni. Pro Prahu složil na **objednávku pražské šlechty** „královnu oper“, svého **Dona Giovanniho** a korunovační operu **Titus**.

(Wolfgang Amadeus Mozart)

(Psaní číslovek. Pravopis velkých písmen. Problematika zkratek. Význam W. A. Mozarta, jeho pobyt v Praze, popř. připomenout i jeho pobyt na Moravě – v Olomouci a v Brně.)

Celé dlouhé hodiny **denně** musil hoch cvičit na klavíru, švihán hůlkou přes prsty při každé chybné notě. Tak se rval s obtížemi hudební techniky, jako se pak po celý pozdější život rval se skladatelskými problémy a svým **zpátečnickým** okolím. Jeho **symfonie**, které **vyvrcholily** slavnou **Devátou**, se závěrečnou částí **zpívanou** na text **Schillerovy Ódy na radost**, s **myšlenkou sbratření** všeho lidstva, jeho koncerty, jeho obsáhlé komorní dílo i **sbory** a písně, mohutné mše a oratoria, jsou **dodnes** živým a podnětným zdrojem krásy.

(Ludwig van Beethoven)

(Pravopis velkých písmen. Polovětné konstrukce. Předložky s, se/z, ze. Předpony s-, se-/z-, ze-. Připomenout německého básníka Friedricha Schillera. Uvádění Beethovenovy 9. symfonie na festivalu Pražské jaro.)

Citáty a známé výroky

Vzhledem k tomu, že jde o krátké výroky, které obsahují poměrně málo pravopisných jevů, doporučujeme jejich používání jako uvedení do určité situace nebo při všestranných jazyko-

vých rozborech. Mohou motivovat nácvik různých slohových útvarů (některé myšlenky lze rozvést např. v úvaze). Doporučujeme zaměřit pozornost především na interpunkci. Lze pohovořit i o jednotlivých autorech, popř. uvést jejich další myšlenky.

- ...knihy nemají **býti** náradím, které by zdobilo dům, nemají **býti cenným** zbožím, nýbrž mají **býti** zásobnicí, která živí ducha. (*Francesco Petrarca*)
- Rozumu musí **nabýt** každý sám, hloupost se šíří sama. (*Erich Kästner*)
- Hloupost se projevuje dvojím **způsobem**: buď mlčí, nebo je **výmluvná**. Mlčenlivá hloupost je snesitelnější. (*Honoré de Balzac*)
- **Nejztracenější** den našeho života je ten, kdy jsme se nezasmáli. (*S. R. Chamfort*)
- **Obvykle** chválivají dramatika, který umí vyvolat slzy. Stejný talent má ovšem i **obyčejná** cibule. (*Heinrich Heine*)
- Kdo **oslovi** myje hlavu, **plývá mýdlem**. (*Italské přísloví*)

Z antické moudrosti

- **Měli** bychom žít tak, jako bychom byli všem lidem na očích. Měli bychom **myslet** tak, **jako by** sebeskrytější koutky duše **naší byly přístupny** zraku kohokoli. (*Seneca*)
- Je na **omylu** ten, kdo se **domnívá**, že vládce je bezpečný tam, kde není nic bezpečné před vládcem. (*Seneca*)
- I po špatné sklizni je třeba **zasít**. (*Seneca*)
- Kdo **ztratí** důvěru, víc **ztratit** nemůže. (*Publilius Syrus*)
- Čím bude sláva, **jakkoli** velká, když **zůstane** jen slávou. (*Juvenalis*)
- **Historie** je svědectví času, světlo pravdy, život **paměti**, učitelka života, zvěstovatelka dávných dob. (*Cicero*)
- Jednej tak, **abys byl šťastný**, ne **aby ses šťastným** jen zdál. (*Seneca*)
- Ránu, **jež** nedá se **zhojit**, je třeba mečem **vytnout**, aby se nenakazila nedotčená část. (*Ovidius*)
- **Bezectný** voják se snadno dá koupit za **mrzké** zlato. (*Martialis*)
- **Nešťastní** jsou ti, kteří se **domnívají**, že je jim vše dovoleno. (*Ammianus Marcellinus*)
- **Lepší a bezpečnější** je jistý mír než očekávané **vítězství**. (*Livius*)
- Žádná pevnost není tak silná, aby nemohla **být dobytá penězi**. (*Cicero*)
- Vzácná je ta **šťastná** doba, kdy je dovoleno **myslet** si, co chceš, a říkat, co si **myslíš**. (*Tacitus*)
- Není-li nádoba čistá, hned vše, co tam naliješ, **zkysne**. (*Horatius*)
- Síla poctivosti je tak velká, že si **jí** vážíme i u těch, které jsme nikdy **neviděli**, a také – což je ještě důležitější – u nepřítelů. (*Cicero*)
- Škodlivé následky **nečinnosti** se musí odstranit prací. (*Seneca*)

Zprávy z tisku

Doporučujeme, aby žáci (studenti) připravili krátkou aktuální zprávu na základě textu uveřejněného v novinách, časopisech apod. Mělo by jít o zprávu, která je upoutala, která přináší něco zajímavého, anebo vede k přečtení určitého literárního díla, studie apod. Zároveň by měli v připraveném textu vyznačit ta slova, o nichž se domnívají, že by mohla působit při psaní potíže. Z takto připravených materiálů vybíráme:

Švédská akademie udělila **Nobelovu cenu** za literaturu pro rok 1992 **karibskému lyrikovi** Dereku Walcottovi. Tento básník, dramatik, novinář a malíř, který pochází z **karibského ostrova Svatá Lucie**, žije nyní na **Trinidadu** a na **Bostonské univerzitě** v USA vyučuje literaturu a literární tvorbu. Ve svých dramatech **zpracovává** autor domorodou tematiku, ve které se prolíná spojení afrických, asijských i evropských prvků.

Královéhradecké nakladatelství **Kruh** vydalo zajímavou knížku, vzpomínkovou prózu známého novináře Jaroslava Jirů, **Zpověď dítěte svého věku**. Autor napsal **rekiem** o jedné době nadějí a o **jejich zkáze**. Zachoval se podle vzoru svobodného, leč nešťastného **Sokrata**: tvrdošíjně odmítal žít se lží a přitom **ji vidět**.

Jen několik málo článků a **studií**, roztroušených v nejrůznějších časopisech, je schopno odpovědět na zdánlivě prostou otázku. Co dělal Jiří Suchý před **Semaforem**? Ví se, že jeden čas pracoval jako grafik, **zpíval** a hrál v **Redutě**, byl u zrodu **Divadla Na Zábradlí**, ale ví se o tom jen **zkratkovitě**, z náznaků, z nečetných vzpomínek **současníků**. Nyní popsal toto období Jiří Suchý sám, a to v knížce **Vzpomínání**, kterou vydalo nakladatelství **Melantrich**.

Náměty pro jednotlivá roční období

Uvádíme jen několik námětů týkajících se čtyř ročních období. Je v kompetenci učitele, aby tematiku přizpůsobil nejen určitému období, ale také lidovým zvykům, přírodním jevům, známým pranostikám, významným, pravidelně se opakujícím oslavám apod. Předložené texty nepovažujeme za konečné, lze s nimi různými způsoby pracovat, přizpůsobovat je záměru učitele, popř. přidat další pravopisné jevy.

Čtvero ročních období

Jaro

Příchod jara

Název **prvního jarního** měsíce byl **pravděpodobně** míněn jako označení stavu přírody – doby, kdy kvetou břízy (u nás však kvetou **obyčejně** až v dubnu!). Jiní **etymologové** jsou však toho názoru, že název pochází od slova březí, tj. že v tomto měsíci drobný dobytek bývá březí, rodí mláďata. Určitou analogii vidí odborníci v této souvislosti i v názvu října (říje vysoké zvěře).
(*Přívlastek postupně rozvíjející a několikanásobný. Psaní spřežek. Interpunkce. Vysvětlit význam slova etymologie.*)

Jaro na paletě

Zdá se, že **zatímco** básníci opěvují jaro ze všech stran, doménou malířů je spíše podzim. Přece však existuje **umělecký** směr, jemuž se podařilo vnést zářivé barvy na dosud poměrně **potemnělou** paletu, nahradit šerosvit svěžím, jasným slunečním světlem. O označení impresionisté se jim, nikoli v dobré vůli, postaral jeden novinář, který chtěl **zesměšnit** jejich tvorbu a použil název jednoho z Monetových obrazů začínající slovem impression. Podařilo se mu tak **bezděky** pojmenovat slavný a silný umělecký směr, který ovlivňoval **evropské** malířství ještě ve dvacátém století.

(*Pravopis spřežek. Skupiny mě/mně. Interpunkce. Psaní velkých písmen.*)

Co říká kalendář

Ve starém **římském** kalendáři, který podle pověsti zavedl již Romulus, zahajoval březen **nový rok**. Pro staré Slované nový rok určovala jarní **rovnodennost**, tj. den, kdy je **denní oblouk Slunce** stejně dlouhý jako noční. Vlastní meteorologické jaro začíná později než astronomické. Nejde však o pevné datum, a proto v jednotlivých letech mohou být v jeho nástupu značné rozdíly.

(Psaní velkých písmen. Pravopis -n-/-nn-. Interpunkce ve vložení vedlejší větě. Problematika přístavku.)

Slavení jara

K lidovým zvykům, jimiž se každoročně vítal návrat jara, patřilo nejen vynášení zimy (smrtky), ale také **čištění** lesních studánek a pramenů. Byla to navýsost užitečná práce, ale také obřad provázený **zpěvem**, probíhající podle určitého, po léta se opakujícího **schématu**. Snad nejkrásnějším způsobem oslavil tento půvabný lidový **obyčej** Bohuslav Martinů v kantátě **Otvírání** studánek. Skladba, vytvořená v období, kdy Martinů už celou řadu let trávil v cizině, je kouzelnou, čistou oslavou české lidové poezie.

(Tvoření podstatných jmen slovesných. Pravopis slov schéma, téma × schematický, tematický. Zopakovat vyjmenovaná slova, tvořit slova příbuzná.)

Měsíc plný šprýmů

Na rozdíl od března, kdy břízy u nás obvykle ještě nekvetou, se kalendářní duben kryje s dobou, kdy kvetou duby. Nestálé, prostě aprílové počasí je následkem **typicky** jarních vpádů chladného vzduchu do **střední Evropy**. Žertování **aprílového** počasí vysvětlují zajímavě např. i polští „lidoví meteorologové“, a to úslovím, že se v dubnu stýká zima s létem a obě roční doby zápasí, **kdo s koho**.

(Zmínit se o rozdílu typ × tip. Psaní velkých písmen. Pravopis předložek s, se/z ze.)

Vůně rostlin

Některé rostliny poznáme už podle vůně. **Dáme-li** při vycházce čichat někomu se zavřenýma očima rozemnuté lístky **mateřídoušky**, máty peprné, květ šípkové růže, heřmánek nebo rmen, ale i **lýkovec**, konvalinku, rezedu a jiné rostliny, **zpravidla** se nesplete a určí, co máme v ruce. Vůni rostlin **vytváří vypařování silic** a **éterických** olejů, které jsou uloženy v květních plátcích nebo v listech. Čím je vzduch **sušší** a teplejší, tím **intenzivněji** rostliny voní, neboť těkavé látky se silněji **vypařují**. Vůně rostlin má **význam** pro **opylování hmyzem**. Rostliny **opylované** větrem **obvykle** nevoní vůbec.

(Vyjmenovaná slova. Pravopis slov cizího původu. Pravopis hláskových skupin.)

Rozkvetlý měsíc

Měsíc nejkrásnější, měsíc lásky a **rozkvetlé přírody**, má dvě pojmenování. Starší „máj“ pochází z latiny, mladší „květen“, podle přírody, která v tuto dobu kvete, je u nás známý teprve **sto osmdesát let**. Zásluhu na **ryze** českém pojmenování má jeden z tvůrců novodobé češtiny, Josef Jungmann. Máj však z literatury ani z mluvy **nevymizel**. Zda na to měl vliv Máchův **májové** pranostiky či různá rčení a úsloví, to by nám pověděli, kdyby to znali, odborníci. Každopádně – májová noc či májový deštíček vzbuzuje rozhodně **větší** emoce i **intenzivnost** prožitku než použití přívlastku „květnový“.

(Problematika přístavku. Interpunkce. Psaní číslovek. Slova přejatá.)

Měsíc červenání

Vznik jména posledního jarního měsíce, předávajícího vládu létu, se vždy vysvětloval různě. Za název **údajně** odpovídalo červenání jahod a ovoce, popřípadě červenost šípkové růže, která v této době bujně kvete. Náš **jazykovědec** Josef Jungmann však trochu méně poeticky spojuje toto pojmenování také s **červy**, kteří v uvedeném měsíci obzvláště škodí ovoci. Dnešní **etymologové** se shodují v názoru, že název má na svědomí **hmyz** červec, kterého se v minulosti užívalo k barvení látek. Ještě **donedávna** se v Polsku a na Ukrajině „pěstoval“ k těmto účelům příbuzný hmyz. Sběr zmíněného živočicha byl kdysi v těchto zemích velmi důležitý. **Polština a ukrajinština** jsou asi proto spolu s **češtinou** jedinými **jazyky**, které mají pro poslední jarní měsíc toto „červené“ pojmenování.

(Přívlastek několikanásobný a postupně rozvíjející, těsný a volný. Vyjmenovaná slova. Interpunkce.)

Z ptačí říše

Naši **nejznámější** a také nejpočetnější zpěvní ptáci jsou **sýkorky**, velmi čiperní a dovádívní ptáci, většinou i krásně vybarvení, zvláště pak **modřinka**. Na **hebkém** peří samečka najdeme téměř všechny odstíny barev modrých, zelených i žlutých. **Sýkorka mlynařík** je velmi **jemný** a něžný ptáček. Jeho hnízdo je v podstatě umělecký výtvar. Je kulovité a sestavené z jemných mechů. **Sýkora babka** už není tak krásně vybarvená, žije nenápadně a je neuvěřitelný požírač **hmyzu**. Sýkory nás neopouštějí ani v zimě. Je to snad jediný ptáček, který zpívá i za krutého mrazu. *(Psaní velkých písmen. Zopakovat vyjmenovaná slova. Skupiny mě nebo mně. Rod gramatický a rod přirozený.)*

Pražské jaro

Tento **mezinárodní hudební festival** se poprvé uskutečnil roku 1946 při příležitosti padesátého výročí založení **České filharmonie**. Je pravidelně zahajován 12. května Smetanovou **Mou vlastí** a ukončen 4. června Beethovenovou 9. symfonií **d moll**. Na festivalu se hraje hudba všech období. Některé ročníky však byly **tematicky** zaměřeny. Roku 1954 to byl festival české hudby, 1956 mozartovský, 1958 janáčkovský atd. V rámci festivalu se konají i **mezinárodní interpretační soutěže**, zejména mladých umělců. Řadu významných orchestrů, dirigentů a sólistů, kteří během 48 let na Pražském jaru vystupovali, doplnili po roce 1989 i čeští umělci světového jména, např. dirigent Rafael Kubelík a klavírista Rudolf Firkušný. *(Psaní velkých písmen. Pravopis označení tónin: d moll, D dur.)*

Léto

Pankrác a jeho kamarádi

Prvně se o **Pankráci, Serváci a Bonifáci** zmiňuje roku 1852 F. L. Čelakovský. Historické pátrání však ukázalo, že **úslaví** o ledových mužích pochází z **18. století** a že k nám bylo přeneseno z ciziny. O původu těchto jarních mrazíků existují nejrůznější **domněnky**. Jeden z **výkladů** uvádí, že na jaře prolétávají mezi **Sluncem** a **Zemí** mocné meteorické roje, které brání plnému pronikání slunečního záření na naši planetu, a tím působí ochlazení. Jiný názor přičítá původ mrazíků jarnímu roztávání ledovců a lámání ker v **polárních** krajích a následnému plutí ledových ker hluboko na jih. **Příčinné** souvislosti jsou však podle dnešních názorů mnohem složitější; značnou roli hraje i proudění a cirkulace vzduchu nad **Evropou** a **Atlantským oceánem**, a zejména vnikání **arktického** vzduchu do **Evropy**.

(Psaní velkých písmen v zeměpisných a astronomických názvech. Souhláskové skupiny. Interpunkce.)

Měsíc plný horka a bouřek

Nejteplejším měsícem roku je v našich krajích červenec. **Vyplývá** to nejen z **exaktních** meteorologických zjištění, ale i z lidových pranostik. Je zajímavé, že tento prázdninový měsíc má **primát** v nejmenším počtu pranostik ze všech svých jedenácti kolegů. Snad je to způsobeno tím, že sedláci a další **obyvatelé** venkova **nevěděli** v tomto období kam dřív skočit a na důkladné zkoumání počasí a dumání o něm **neměli** čas.

(Vyjmenovaná slova, slova cizího původu. Shoda přísudku s podmětem.)

Když rozkvetou kaštiny

Kouzelná krása rozkvetlého **jírovce** – **kaštanu** je velmi osobitá, bělosté květy září jako **rozžatá** světla. V každém hroznu **rozkvétají** květy **odspodu**, proto kaštan tak dlouho kvete. Plody, ostnaté zelené bobulky, se však **vyvinou** jen z několika květů. **Zato** však semena kaštanu jsou značně velká, žádná naše rostlina nemá **větší**. Čerstvě **vylouplé** kaštiny mají překrásnou **červenohnědou** barvu a zářivý lesk. Je přitom zajímavé, že těžko nalezneme alespoň dva z nich, které **by byly** velikostí i tvarem úplně stejné.

(Problematika přístavku. Vyjmenovaná slova. Psaní slov se spojovníkem a bez spojovníku.)

Srpen a meteorologie

Srpen je v **dlouholetém** průměru po červenci **druhým nejteplejším** měsícem roku. Je méně deštivý než červenec, i když srpnový podíl srážek je i tak **poměrně vysoký**, činí **10–13 %** ročního úhrnu. Zajímavé je i to, že srpen je **nejvíce** závislým měsícem roku. Zvláště **významný** vliv má na září. Po **zvýšení** teploty v srpnu vzhledem k normálu bude **pravděpodobně** následovat též **zvýšení** teploty v září nad **dlouhodobý** průměr. Neméně pozoruhodný je záporný vliv srpnové teploty na teplotu měsíce ledna po **29 měsících**. Po nadnormálně teplém srpnu bude leden po téměř **dvou a půl letech** chladnější než **obvykle**.

(Pravopis složených slov. Psaní číslovek. Interpunkce.)

Troufalá šelma

Lasici kolčavu, malinkou, ale velmi troufalou a neposednou šelmičku, najdeme téměř všude; ve městě i na vesnici, v polích, lesích i horách. Protáhne se **sebemenší škvírou**, výborně šplhá a **plíží se**. Je tak mrštná, že sotva ji zahlédneme, okamžitě někde zmizí. Hlavní potravou jsou pro ni **myši**, jakmile zaslechne jejich **píštění**, je doslova **hypnotizována**. Přestože nemá ani **dvacet centimetrové** tělíčko, často se její **obětí** stává dospělý králík. Zakousne se mu za krkem a nechá se ubohým hlodavcem vláčet tak dlouho, dokud nevykrvácí.

(Problematika přístavku. Vyjmenovaná slova. Psaní číslovek. Psaní -je-/ě-. Interpunkce.)

Září v pranostikách

Lidová pranostika srovnává září s březnem. Září je měsíc, kdy si podává léto ruku s podzimem, tak jako březen předává žezlo vlády zimy jaru. Odborníci však závislost září na počasí v březnu **nepotvrdili**. Na hranici náhod se ukázalo i **vzájemné ovlivnění** srážek. Pranostiky **zřejmě vznikly** z přesvědčení, že když se v obou měsících **vyskytuje rovnodennost**, mělo by to mít za následek stejné počasí. Značná setrvačnost počasí je však příčinou, že září si ještě většinou ponechává charakter léta, naopak březen spíše charakter zimy. Září má velký vliv na říjen téhož roku, červenec a srpen příštího roku a na duben, srpen a září po dvou letech. Z toho **vyplývá**, že zvýšení teploty v září **signalizuje** velmi pravděpodobně **zvýšení** teploty nad průměr v uvedených měsících.

(Interpunkce. Shoda přísudku s podmětem. Vyjmenovaná slova. Předložky s, z.)

Podzim

Babí léto

Světec, **svatý Václav**, je v lidovém **povědomí** i patronem babího léta. Tímto „létem svatého Václava“ se označuje pozdní léto – podle meteorologů období suchého, málo větrného, **slunného** a přes den velmi teplého počasí, které se **obvykle vyskytuje** v **Evropě** v září a na počátku října. Noci na přelomu léta a podzimu již **bývají** poměrně chladné a **vytvářejí** se v nich mlhy, které se s postupujícím podzimem udržují v nížinách po větší část dne. Ve **vyšších** polohách většinou převládá slunečno a teplo. Příčinou babího léta je rozsáhlá tlaková výše, která v tomto období setrvává nad **střední a jižní Evropou**. Průměrná délka tohoto nejstálejšího krásného počasí v celém roce, kdy příroda hýří nádhernými **barvami**, je asi 8–14 dní. Kouzlo tohoto období je vděčným námětem palety malířů i básnických **Múz**.

(Interpunkce. Psaní velkých písmen. Vyjmenovaná slova. Pravopis -n-/nn-. Koncovky podstatných jmen.)

Odlétá, co má peří

Člověk venkovský nemusel být **ornitologem**, aby poznal, že každý ptačí druh se v určitou dobu houfuje k odletu do teplých krajů. V souvislosti s tímhle ptačím **zvykem vytvářel** pranostiky, říkadla, a dokonce i předpovědi počasí. Nejnápadnější byl na venkově **zřejmě** odlet vlaštovek, které **žily** s lidmi v těsném sousedství pod střechami chlévů i chalup. Vlaštovičky **odlétaly** brzy, alespoň podle říkadla „**Panny Marie** narození, vlaštoviček rozloučení“, což bylo **8. září. Definitivní** příchod **nepříjemných** chladných dnů **předpovídali** naši předkové podle tahu divokých husí. Při pohledu na jejich pěknou **trojúhelníkovou** formaci na obloze si jenom **povzdechli**: „Divoké husy na odletu, konec babímu létu.“

(Shoda přísudku s podmětem. Pravopis slov cizího původu. Psaní -mě- nebo -mně-. Velká písmena. Označování délky samohlásek.)

Lahůdkové červené kuličky

Drobné keříky brusinek najdeme nejen v lesích **střední a severní Evropy**, ale **například** i v **Grónsku, Americe** a rostou dokonce i za **polárním kruhem**. Jejich **doménou** jsou kyselé suché půdy, ale také rašeliniště. Znamé tvrdé červené bobulky obsahují hodně **vitaminu C**, **provitamin A**, třísloviny, z minerálních látek hlavně **draslík** a **sodík**. Vzhledem k tomu, že mají v sobě kyselinu **citrónovou, šťavelovou** a **benzoovou**, nemusí se zavařené brusinky **sterilovat**. **Pikantní**, lehounce nahořklý kompot je oblíbenou přílohou ke zvěřinovým jídlům. Méně známá je brusinková omáčka, kterou podáváme **buďto** ke zvěřině, nebo **například** ke kuřeti na divoko.

(Psaní velkých písmen. Pravopis přejatých slov. Interpunkce.)

Můžete je potkat

Černá, divočáci, kanci, kňouři nebo divoká prasata, jak se této lovné zvěři říká, se u nás **vyskytují** v poměrně hojném počtu. Dospělý kanec má hmotnost od jednoho do tří centů, bachyně **sedmdesát pět až sto padesát** kilogramů. Dospělými se stávají v jednom roce života a dožívají se **deseti až dvanácti** let. Mlád'ata jsou, jak známo, roztomile pruhovaná. Bachyně, starající se o mlád'ata, bývá velmi nebezpečná. Jedinou spásou proto je **vylézt** na strom, řítí-li se na vás tento malý černý tank.

(Přívlastek několikanásobný, postupně rozvíjející, těsný a volný. Pravopis číslovek.)

Zima

A máme tu leden

Je první mezi **dvanácti** měsíci, i když toto výsadní právo neměl **odjakživa**. Staří **Římané** ho **zpočátku doslova ignorovali** a **vystačili** si jen s **deseti** měsíci, neboť **římský rok** začínal až na jaře – v březnu. Změna nastala až v roce **154 př. Kr.** Od té doby **Římané nazývali** první měsíc **symbolicky januaris** na počest **Januse**, boha počátku a všeho dění. Janus měl dvě tváře, z nichž jedna hleděla **dopředu**, druhá **dozadu**, aby zároveň viděl do minulosti i do budoucnosti. Naše pojmenování **prvního** měsíce má **etymologický** původ zcela jasný.

(Pravopis: spřežek. Psaní číslovek; číslovky v textu můžeme psát slovy i čísly. Velká písmena. Pravopis slov cizího původu. Shoda přísudku s podmětem. Problematika přístavku. Interpunkce.)

Co říká lidová moudrost v únoru

Druhý měsíc roku je vlastně posledním měsícem zimy. **Nejznámější** únorovou pranostikou je asi říkanka „Únor bílý, pole sílí“. I přes svou **metaforičnost** má naprosto **realistický** podklad. Nejde ani tak o únorový sníh, ale o to, co z něho zbývá v březnu: vláha, kterou pole tolik potřebují. Společným znakem všech únorových pranostik je v podstatě tento princip: nemá-li únor charakter opravdu zimního měsíce, musí ho zastoupit v této funkci, a to nevlídným chladem, březen, nebo dokonce duben. A proto se říká: „Je-li únor mírný ve své moci, připílí březen s mrazem i v noci.“

(Psaní uvozovek. Interpunkce. Pravopis přejatých slov.)

Prosinec a Vánoce

Adventu již nakrátku

Již od dob **Karla Velikého**, tedy od 9. století, je v církvi ustanoveno období příprav na oslavu narození **Ježíška**, nazývané **advent**. Jeho délka bývala různá, postupně se však ustálila na **čtyřech** týdnech. V tuto dobu se lidé pokáním a **modlitbami** mají připravovat na **den Božího narození**. V dřívějších dobách se v tomto období **nekonaly** žádné zábavy ani **svatby**. Na venkově pak to býval čas prástek či draní peří spojený s vyprávěním nejrůznějších příběhů. Děti samozřejmě vždy dychtivě **počítaly** dny a **těšily** se na dárky, které jim **Ježíšek** nadělí.

(Psaní velkých písmen. Interpunkce. Shoda přísudku s podmětem.)

Mikuláš

Dodnes živá je nadílka na **svátek svatého Mikuláše**. Každoročně jsou 5. prosince, v předvečer světcova svátku, ulice plné **andělů, Mikulášů** a **čertů**. V **mikulášských** průvodech **našich** předků **doprovázely** světce i další postavy, tzv. **mikulášky** či mikolajky – bosé ženské maskary v bílých šatech s pomoučeným obličejem, rozpuštěnými vlasy a velikánskými **zuby z řepy**, dále žid, kominík, pohodný přes rameno s **pytlem**, vojáci, smrtka a další masky včetně zvířecích.

(Psaní velkých písmen. Psaní předložek s, se/ z, ze. Interpunkce. Shoda přísudku s podmětem.)

Štědrý den **našich předků**

Na **Štědrý den** bylo **zvykem** postít se až do **setmění**, „do večerní hvězdy“, pak teprve začínala **štědrovečerní** večeře. Měla mít devatero chodů. K obřadním pokrmům **patřily** také různé kaše, které **symbolizovaly** hojnost, a jiné moučné pokrmy. Nechybělo **samozřejmě** vánoční pečivo. Zato ryby, bez nichž si dnes **Štědrý večer** neumíme představit, se **začaly** na vesnických stolech objevovat až počátkem 20. století. Večeře se zahajovala i končila **modlitbou** a vzpomínkou na zemřelé členy rodiny.

(Psaní velkých písmen. Tvary zájmen našich a našich. Interpunkce. Shoda přísudku s podmětem.)

Koleda a Vánoce

Neodmyslitelnou součástí **vánočních svátků** byla koleda. Původně se jednalo o obřadní **obchůzku**, jejíž **nejdůležitější** součástí byla **nejrůznější** říkadla a písně. Nejstarší z nich jsou doloženy už ve 14. století. Biblické postavy v nich vystupují jako **obyčejní lidé**. Koledy **obvykle opěvují** cestu do **Betléma**, narozeného **Ježíška**, pastýře, kteří přinášejí děťátku dary. Zachycují však i pozdější události: pronásledování **Herodem** a útěk do **Egypta**.
(*Vyjmenovaná slova. Psaní velkých písmen. Psaní ú nebo ů, ě nebo je.*)

Půjdeme spolu do Betléma

K nejkrásnějším **vánočním zvykům** jistě patří i stavění **betlémů**. Samotné narození **Ježíška** se zobrazovalo již v počátcích křesťanství. Nejstarší **reliéfy** s děťátkem jsou známy již ze **4. století**. **Byli** na nich **zobrazováni** i pastýři a **tři mudrcové od Východu**, zmiňovaní již v **evangeliích**. Vlivem **apokryfů**, tedy vyprávění o **biblických** událostech, která nejsou církví zařazena mezi **biblické texty**, se ze **tří mudrců** postupně stali **tři králové** a snad někdy v **8. století** dostali i jména: **Kašpar, Melichar a Baltazar**. Po celá staletí však scéna narození zůstávala pouze součástí **výzdoby bohoslužebných knih, oltářů a stěn kostelů** a neměla přímý vztah ke slavení **Vánoc**.

(*Psaní velkých písmen. Psaní slov cizího původu. Pravopis číslovek. Shoda přísudku s podmínkem.*)

Obdobná cvičení lze připravit pro všechna roční období, a to i za přispění studentů nebo žáků. Při výzkumech jsme ověřili, že v těch případech, kdy žáci připraví cvičení sami, podstatně klesá počet chyb při pravopisných cvičeních.

Pranostiky

Leden

Na Nový rok zrána jasné lesky prorokují v létě časté blesky. Lednoví druhové – vánice a mrazové. Zima měkká – doktor čeká. Po lednu nepřichází jaro, ale další zimní měsíc – únor.

Únor

Na svatou Dorotu jdou si ptáčci kupovat písťalky na trh. Po svaté Dorotě uschne prádlo na plotě. O svaté Juliáně připrav vůz, schovej sáně. Únor – zimy úmor. Záhy-li taje, na dlouho neroztaje. Vánice a metelice v únorový čas neopustí nás. Když únor mrazem jiskří, káže i časy příští.

Březen

Jak je 1. března, takové bude celé jaro. Svatá Kunhuta – o chlup stoupne teplota. Je-li na sv. Josefa krásný čas, urodí se hojně obilí. Březnové slunce má krátké ruce a dlouhý kabát. V březnu vítr z břízy fouká. (*Bývá ostrý a řezavý jako březové metly.*) V březnu sedlák stromy osekává, ale kabát ještě nesundává. Březen se umí pousmát, ale také důkladně zamračit.

Duben

Prší-li na 1. dubna, bývá mokrá máj. Dubnové/aprílové počasí je nad ženu vrtkavější. Duben je napůl březen a napůl květen. V dubnu se za den i devět počasí sejde. Panská láska a dubnový sníh dlouho nevydrží.

Květen

Je-li v květnu večer tráva zarosena, hojně bude vína, hojně sena. Prší-li na Urbana, vinařova tvář je zklamaná. Při měsíčním úplňku před letním slunovratem očekávej nejméně týden teplého a slunečného počasí.

Červen

Svatá Tonička mívá často uplakaná očička. Jaro je přízeň, léto trýzeň. Co se v červnu vylíhne, velmi často pohyne. Dá-li nebe deštička, bude pěkná travička. Kdo se vyspí pod bezinkou, zbaví se sedmera nemocí. Jak se v červnu měsíc plní, náhlých bouřek moc se vlní. Když se hříby v létě mnoho rodí, ten rok málo chleba plodí.

Červenec

Jestliže se hrom v červenci častokráte ozývá, bude nadcházející zima studená. Je-li teplý svatý Jakub, studené jsou Vánoce.

Srpen

Jakmile se ukazuje polní myš, že máš o dřevo se starat, víš. Když v srpnu mnoho hřímá, přijde dlouhá sněžná zima. Srpen klasy klidí a ovoce dospělé vidí.

Září

Jsou-li v září noci jasné a suchy, nebude po houbách ani potuchy. Svatá Ludmila, to zbožné dítě, přináší ráda déšť a vítr. S jakou odejde měsíc září, s takovou říjen přijde tvář. V září ještě slunce dosti září. Když je vlhko v září, v lesích houbám se daří.

Říjen

Říjen na jednom konci ještě hřeje, ale na druhém již mrazí. Havla den když v suchu chodí, ještě teplých dní nám vodí. Svatá Uršula perličky rozsula; ráno vstala, posbírala, ani jediné nenechala. Říjen nemá v oblibě ani kola, ani sáně. Urodí-li se mnoho dubového ovoce, budou mrazivé Vánoce. Je-li v říjnu mnoho mlh, bude v zimě mnoho sněhu. Říjnové nebe plné hvězd má rádo teplá kamna.

Listopad

Jíní o Všech svatých věští tuhé mrazy o Vánocích. Listopadové slunce na zemi nevidí. Přijíždí-li svatý Martin na bílém koni, bude zima prostřední, s oblevami; přijede-li na šedivém koni, tu bude zima střídavá, přijede-li na žlutém koni, přijde tuhá zima, přijede-li na hnědém koni, bude zima ve své síle mírná. Listopad z mlh, jinovatky, deště, sněhu, sucha a bláta, před zimou k zimě chvátá. Listopad někdy sněží a někdy jen tak listí leží. Udeří-li zima brzy, hnedle ji to mrzí. První sníh dlouho nepoleží. Uhodí-li v listopadu časně mrazy tuhé, brzy zase dobře bude. Listopadová mlha zhasíná slunce. Listopadový vítr – bratr zimy. Listopadový sníh uléhá v noci.

Prosinec

Má-li Barbora bílou zástěru, bude příští rok mnoho trávy. Je-li na den sv. Barbory jinovatka, urodí se hodně ovoce. Po sv. Baruši střež nosu i uší. O sv. Barboře ležívá sníh na dvoře. Jaké je počasí na sv. Barboru, takové bude po celý advent. Na svatého Mikuláše jihne nebo pršívá, málokdy zima držívá. Zelený Mikuláš – bílý leden. Prší-li o sv. Mikuláši, anebo padá-li sníh, bude příští rok hodně hrachu. Svatý Nikola honí koně do dvora. Lepší Vánoce třesuté než tekuté. V prosinci zima ještě laškuje, ale v lednu již kraluje. Jaký prosinec, takový červen. Mrazy

když v prosinci ochabnou, znamenají zimu zlou. Prosinec, když je zima, halí se v bílý kožich. Mrazy, co prosinec zaseje, až leden a únor sklízí.

Z tvorby žáků a studentů

Žáci na všech stupních škol vytvářeli věty, které obsahovaly co nejvíce vyjmenovaných slov. Nejdříve změřili pozornost na obojetné souhlásky:

B: Býk bydlel v ubytovně v Příbyslavi. Byl by byl pobýval mezi bylinami, kdyby nebyl obyvatel býčí farmy. Bystří obyvatelé z Příbyslavi bydleli v bytech s nábytkem jako kobyly a býci v příbytcích s bylinami. Bytná obyčejně bydlí v obytném bytě s nájemníky. Obyčejem babylonských obyvatel bývalo bydlet v bydlíštích obývaných bystrými býky.

L: Slyšel jsem, že plýtváš lýkem. Blýskání plynulo z plyšové oblohy. Ve mlýně na Lysé hoře se blýskalo, lyžaři polykali pelyněk, vzlykali do plyše a plýtvali lýkem. Lysý svoje lýtko slyšel, vzlykl, a pak z mlýna vyšel. Polykal a polykal, lýko z lyží vyplýval. U mlýna v Lysolajích se blýská, slyšíme, jak lysý lyžař vzlyká na lyžích. Přestože se blýskalo, vydal se na lyže kolem mlýna k Lysé hoře.

M: Myš a hlemýžď mysleli na mýlící se hmyz. Myš se nachomýtla v Litomyšli. Myslivec myslel na myš.

P: Pyšný netopýr se čepýřil v pytli. Kopyto klopýtlo o pýr.

S: Syn se zasytil sýrem. Sytý sysel syčel u Sýrovic. Sytý syn sypal sýr sýkorkám. Sýpka sytila sysla.

V: Vyhublé vyžle vylo na výra. Vydra vyla u východu z výběhu. Vyrostlý výr dovyl u výčepu.

Z: Na Ruzyni se ozýval jazykolam. Jazykovědci se brzy ozývali po celé Ruzyni.

V další fázi tvořili žáci vypravování, v němž bylo obsaženo co nejvíce vyjmenovaných slov. Uvádíme příklady prací žáků 3. třídy (jde o autentický přepis, a proto chybí označení přímé řeči uvozovkami).

Pes a netopýr

Byl jednou jeden starý, starodávny mlýn. V tom mlýně žil potulný pes a s ním netopýr. Jednou pejsek řekl, že by si mohli hrát na honěnou. Ale jak si hráli, netopýr uletěl a pejsek byl hrozně zklamaný. Šel zpátky do mlýna a nevěřil svým očím. Byl tam netopýr. Řekli si, že by mohli jít na byliny. Našli tam pelyněk a pampelišky. Pak šli domů a udělali si bylinkový čaj. Když pili čaj, zablýsklo se. Ale to jim nevadilo, protože byli spolu.

(Dívka)

Netopýr

Byl jeden netopýr, který pořád vzlykal. Bydlel ve starém mlýně. Jednou šel mlynář se synem mlít. Kluk říkal, že vyleze pro pytle. Chlapec vylezl na půdu a uviděl vzlykajícího netopýra. Chlapec se zeptal: proč vzlykáš, netopýře? Netopýr mu odpověděl. Vzlykám, protože nemám kamarády. Kluk řekl: nemáš kamarády, protože jsi napůl myš a napůl pták. Já bych mohl být tvým kamarádem. Jakmile to netopýr uslyšel, přestal vzlykat. Od té doby už netopýr nevzlykal.

(Hoch)

Doporučujeme využívat obdobných cvičení nejen k opakování vyjmenovaných slov, ale všech pravopisných jevů, v nichž žáci často chybují. Uskutečněný průzkum potvrdil, že při

podobném typu procvičování výrazně klesne počet chyb rovněž v pravopisných prověrkách jiného typu.

Uvedené příklady motivovaly žáky i studenty k vytváření vlastního příběhu, který byl doslova „přesycen“ pravopisnými jevy.

Bělásek

Máme doma medvídko mývalo. Říkáme mu Spytihněv. Obvykle nosí starobylé lýčené střevíce. Za ranního úsvitu žvýká babiččin celozrnný chléb a zapíjí ho vinným stříkem z půllitru. Zpravidla nebývá opilý, pouze zívá a jde si ještě na chvíli schrupnout ke mně do postele. V naší rodině si dobyt uznání svými výmyky na hrazdě. Je velice pilný. Cvičí denně. Tatínek opiloval všechny ostré hrany v bytě, aby se Spytihněv nezranil. Po svém výkonu se míša svine do klubíčka a vyzývavě na mě hledí. Vezmu tedy housle, smyčec a začnu ladit. Rodinní příslušníci se mezitím shromažďují v obývacím pokoji. Měďa zkoumá, zda jsou tu všichni. Nejprve se objeví maminka a nese dort s jahodovou pěnou. To se pomějem! Současně přichází bratr Emil. O něm se ví, že žádnou legraci nezkazí. Ani dnes nezapomněl na malý žertík. Tajemně se usmívá a kráčí k medvídkovi. A najednou má Spytihněv na hlavě pomněnkový věneček. Všichni se smějeme. „Neměj strach, moc ti to sluší,“ volá ode dveří starší bratr Pavel. Dnes se účastní i se svou dívkou Vendulkou, které kamarádi přezdívají Věstonická Venuše. Mezi její záliby patří pěstování slaměnek a zpěv. Zpívá i ve sboru. Zcela nedávno složila zkoušky na konzervatoř, takže ji v blízké budoucnosti čeká spousta povinností. Jako poslední přichází tatínek se sousedem shora, který se dostavil, aby s námi strávil další ztřeštěné odpoledne.

Začínáme zpěvem. Naším slunným pokojem se rozléhá píseň „Pozdě bycha honit“. Tatínkův kamarád Přemysl opět přinesl svoji sbírku známek. Náš známý je totiž náruživý sběratel. Sbírá nejen známky, ale i houby. Vloni nám přinesl objemný košík syroviněk. Tu a tam se v něm objevila i pýchavka. Maminka z nich dělala smaženici a přitom jak Sibyla (nebo to byla Libuše?) věštila: „Vidím budovu, jejíž sláva hvězd se dotýká. Sbohem, domove!“ Maminka mluvila o objektu v Hostinném. V tamější nemocnici se specializují na otravu houbami. Ale výlet se nekonal. Večeře byla výborná. Ztratili jsme poslední zábrany a snědli jsme i scvrklé švestky, které bychom jindy jen stěží rozkousali a raději bychom je nechali shnit.

Venku se smráká, obzor ztemněl a na řadu přichází poezie. Pavel začal předčítat dvě básně ze své sbírky Můj deník. První se nazývala „Slizký slimák“ a začínala asi takto: „Lišaj je motýl, lyska je pták, slimák je slimák. Není to tak?“ I druhé dílko vypadalo slibně: „Vystoupil jsem na Olymp a uviděl nápis – Neplivejte na zem!“

Někteří lidé si možná myslí, že medvědi zpěvu a básním nerozumějí. Ale to se mýlí. Měli by vidět našeho Spytihněva. Přijďte se podívat i vy. Bydlíme ve velkém kamenném domě v Litomyšli, v Pařížské ulici. Ptejte se na pana Běláska.

Souvislý text jsme rozdělili do dvou částí a pokusili jsme se ho využít jako diktátu v jiné skupině respondentů. První část žáků psala jednotlivé části odděleně, druhé skupině jsme text diktovali jako celek. Šlo o záměrný experiment, neboť jsme si vědomi toho, že délka textu i počet jevů značně převyšují doporučený limit. Studenti záměrně sestavili text tak, aby se v něm vyskytovala neobvyklá spojení a zdánlivě nelogické věty, které by respondenty nejen pobavily, ale nenápadně odvedly jejich pozornost od přílišného soustředění na jednotlivé pravopisné jevy.

Z uvedeného příkladu však nelze vyvozovat zobecňující závěry. Ukazuje se, že zajímavý a vhodně motivovaný text žáky i studenty zaujme a může se snížit i počet chyb.